

ler på att ge vika för ett mer hedonistiskt ideal som bejakar kroppslighet, känsloutlevelse och spontanitet."

Förhoppningsvis kommer forskarprogrammet "Kroppens förvandlingar" att vidareutveckla dessa frågor. I vilket fall verkar det mycket lovande och imponerande att etnologiska institutionen lyckats knyta så många forskare till ett forskningsprogram med människokroppen som gemensam nämnare.

Jessika Graham, Göteborg

Finnur Magnússon: *Janusansiktet. Vård och vardag på ett sjukhem*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1996. 149 s. ISBN 91-7203-060-7.

"Äldrevården är både ett koncentrat av en mängd samhällseliga och kulturella uppfattningar kring åldrandet och något av en seismografisk avläsare av tidens tecken." Så skriver Finnur Magnússon i det avslutande kapitlet av *Janusansiktet. Vård och vardag* på ett sjukhem. Dessa uppfattningar, normer och föreställningar bidrar till utformningen av målsättningarna för vården av äldre. På så vis speglar äldreomsorgens ideal de samhällseliga föreställningar som råder. Den starka, sunda och friska kroppen, som uppvisar disciplin, självförverkligande och kontroll, har blivit en förebild i vårt samhälle. Den befinner sig inom ordningen, medan den sjukliga och sönderfallande kroppen utgör ett hot mot samma ordning. Den gamla slitna kroppen blir en påminnelse om döden vilken vi, i enlighet med en av modernitetens grundprinciper, i möjligaste mån vill motarbeta och helst undvika.

Magnússons ambition är att genom en beskrivning av den vardagliga praktiken på ett sjukhem för äldre illustrera hur dessa, i moderniteten förankrade, normer, uppfattningar och kroppsbilder avspeglas, omvandlas och befästs men också ifrågasätts av själva praktiken inom äldreomsorgen. Den korta välskrivna boken är resultatet av två månaders fältarbete på ett sjukhem för gamla och av ett treårigt forskningsprojekt vid etnologiska institutionen i Lund.

Janusansiktet inleds med ett par korta situationsbeskrivningar för att illustrera valet av titel. Magnússon menar att gamla människor intagna på sjukhem antas

vara ensamma och övergivna. Visserligen är detta ofta fallet, men förf. önskar att nyansera denna bild av de gamlas liv genom att också beskriva den andra sidan av vården, den sida av janusansiktet där omvårdnad, relationer, vänskap och ömsesidig respekt kommer i fokus. Förf. vill bryta ner den ensidiga bilden av äldreomsorgen och visa "den moderna äldreomsorgen som ett fenomen med ett janusansikte, där omsorg i ena stunden kan bli till förtryck, harmoni till missförhållanden och vänskap och allianser till maktfullkomlighet och desocialisering".

Under det två månader långa fältarbetet blandade förf. regelrätta arbetsinsatser med intervjuer och observationer. I en varsam och balanserad framställning som omfattar sex korta kapitel vävs situationsbeskrivningar samman med utdrag ur intervjuer och teoretiska diskussioner. Efter inledningen följer ett kapitel med rubriken "Sjukhemmet", där förf. ringar in sjukhemmets vardag med hjälp av de återkommande rutiner som formar och vidmakthåller vardagens struktur för de gamla. I kapitlet "När syster kommer med medicinen" visar han de trygghetsskapande rutinernas baksida och tar några exempel på hur dessa kan bli till förtryck. Här får vi möta bråkiga Bertha som förf. anför som ett mänskligt exempel på vad som händer med den ritualiserade vården när en av patienterna protesterar och ifrågasätter dess rutiner. Han menar att för Bertha är bråkandet, protesterna och ifrågasättandet en ritual i kampen mot det som hon upplever som förtryck.

I kapitlet "Kroppsliga bilder", som är bokens mest omfattande, beskrivs hur bilder av kroppen är centrala i förståelsen av de gamla och i utformandet av vården. Förf. menar att kroppen i omsorgspraktikerna görs "till ett slags råmaterial, eller en yta" där dess ideologier och mål kan prövas och där således makt kan demonstreras. Denna bild av kroppen kallar förf. för den terapeutiska kroppen. Men här finns parallellt också en annan bild av kroppen, som ibland gör sig synlig, och det är den han kallar den kommunikativa kroppen. Det är denna bild av kroppen som de gamla framhåller i sina försök att skapa en egen identitet. Förf. menar att ju äldre och sjukligare en gammal människa blir desto större betydelse tillmäter hon sina kroppsliga signaler och desto mer central blir alltså kroppen i skapandet av den egna identiteten. Patienter, som bråkiga Bertha, får bränsla till sitt motstånd genom sitt kroppstillstånd, genom

hävandandet av den kommunikativa kroppen, medan andra patienter "sjunker in i" den behandlingsbara och mätbara terapeutiska kroppen.

Magnússon visar också hur de båda olika kroppsbilderna ibland kolliderar och hur det i omsorgsverksamheten på så vis finns en inbyggd konflikt mellan praktik och ideal. Dessutom framgår det att personalen i sina försök att förändra vården kan använda sig av patienternas kommunikativa kroppar, vilka samtidigt utgör ett effektivt hinder mot våld och övertramp. Personalen berättar att de i stressade situationer annars kan riskera att betrakta patienterna som vårdpaket, vilket de uttryckligen vill undvika att göra.

I nästföljande kapitel, "Sjukhemmet – en avskildhetens arena", fortsätter förf. diskussionen om sjukhemmets dubbla karaktär som både omvårdande och förtryckande. Han visar här hur sjukhemmets avskildhet från det övriga livet har som konsekvens att motsättningar som t.ex. bottenar i generation, kön eller klass tenderar att försvinna. Istället behandlas de gamla som ett kollektiv, samtidigt som paradoxalt nog också de individuella dragen framträder. Här ligger tyngdpunkten på beskrivningar av situationer då de nära och betydelsefulla relationerna av gemenskap och ömsesidig respekt mellan personal och patienter är tydliga.

I kapitlet med rubriken "Döendets kulturella organisation" granskar förf. de rutiner och ritualer som omgärdar döden på sjukhemmet. Magnússons fältbeskrivningar och intervjuer, som präglas av intimitet och respekt, ställs här i kontrast till den medicinskt orienterade omvårdningspraktik, som på 70-talet ignorerade förekomsten av nära relationer mellan personal och patienter, och som därför många gånger hade förödande konsekvenser för flera av de inblandade.

Döden kan ur ett medicinskt vårdperspektiv ses som ett misslyckande, ett tecken på att personalen inte lyckats med sin uppgift att rädda liv. Men döden kan också betraktas ur ett modernitetsperspektiv och blir då enligt förf. någonting skrämmande och onaturligt. En tredje bild av döden framträder i bokens beskrivningar av hur den som är döende av personalen behandlas och hur den som slutligen dött ges ett värdigt farväl av personal och anhöriga. Magnússon skildrar hur rutiner och vårdideologier sätts åt sidan i livets slutskede och hur den kommunikativa kroppen då ersätter den annars så dominerande terapeutiska kroppen.

Förf. avslutar *Janusansiktet* med en diskussion om åldrande och åldringsvård som en samhällsspegel. Han funderar över om vården idag är bättre än i bondesamhället eller om beskrivningarna av dåtiden endast kan betraktas som ett historiskt romantiserande i muet, som han själv finner troligt. Han resonerar också kring vad ett modernt eller postmodernt åldrande kan vara och många av vårdens inneboende konflikter eller dubbla bilder får sin förklaring i ett modernitetsperspektiv.

Jag saknar dock en fylligare, konkretare och mer preciserad diskussion om modernitetsbegreppet, samt av modernitetsteoriernas tillämpbarhet på det fält förf. valt att undersöka. I *Janusansiktet* "producerar", "skapar" och "gör" moderniteten saker, samtidigt som moderniteten innefattar "tankestrukturer", "grundprinciper", "ideal" m.m. På samma sätt är användningen av både kropp och makt, som begrepp, i högsta grad mångtydig. Moderniteten, makten och kroppen, deras inbördes relationer, deras förhållande till döden, till åldrandet och till praktiken diskuteras löpande i texten men förändras också konstant. Magnússon tycks inte vilja stanna vid en definition av begreppen utan ändrar deras begreppsliga innehåll något, var gång han tar upp dem till diskussion. Det blir därför svårt att behålla den röda tråden boken igenom och de intressanta tankegångar förf. vill illustrera glider lätt ur fokus.

Med en tydligare precisering av de centrala begreppen i *Janusansiktet* hade sambanden mellan bokens analytiska nivåer dessutom förtydligats. Förf. lyckas aldrig riktigt sammanbinda analysens olika nivåer i sin annars så utmärkta framställning. Varje nivå eller varje perspektiv beskrivs varsamt och nyanserat. Vi får möta patienterna som ett kollektiv men också som individer med egna önskningar och liv. Vi får lära känna personalens rutiner, dess upplevelser och undringar och vi får en förståelse för hur vårdidealen formats. Vi får dock ingen riktig kunskap om hur de olika perspektiven sammanbinds, hur verklig förändring kommer till stånd och om förändring "underifrån" alls är möjlig.

En av bokens förtjänster är den fylliga beskrivningen av personalens konkreta arbetssituation och på så vis kan *Janusansiktet* betraktas som ett inlägg till förmån för de människor som dagligen brottas med åldringsvårdens inbyggda dilemman. Magnússon skulle dock kunnat öka sin förståelse för personalens arbetssituation och för de gränser som deras praktik upprättar,

ifrågasätter och ibland förändrar, genom att granska de tekniker och strategier som personalen i sitt berättandet tar i bruk. Visserligen diskuterar han berättandets funktioner, t.ex. att i berättandet avskiljs nuet från det förflutna. Men berättandets funktioner kan till fullo bara förstås i relation till de kontexter som aktualiseras i berättarstunden. Då blir det tydligt hur berättande skapar egna världar, upprättar gränser och rumsterar om i en tänkt verklighet, vilken aldrig direkt överensstämmer med en given eller konkret verklighet. Magnússon tycks tyvärr ofta ta för givet en direkt korrespondens mellan berättelse och verklighet, mellan det som egentligen är uttryckta ideal och konkret praktik. Han glömmer således det faktum att vi människor inte alltid handlar som vi skulle vilja eller i berättandet återger vad vi faktiskt gör. Därmed försitter han de tillfällen till analytiskt intressanta ingångar som berättandet i *Janusansiktet* ger.

Finnur Magnússons *Janusansiktet. Vård och vardag på ett sjukhem* är dock en mycket välskriven, nyanserad och gripande skildring av vardagens villkor på ett sjukhem av idag och ett intressant inlägg i vetenskapliga diskussioner kring hälsa, kropp, äldreomsorg, institutionsliv och modernitet. Med sin studie åskådliggör förf. hur många av livets stora frågor aktualiseras, diskuteras och omvärderas i vården av, och i den vardagliga omsorgen om, gamla döende människor.

Susanne Nylund Skog, Stockholm

Billy Ehn och Orvar Löfgren: *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Natur och Kultur, Stockholm 1996. 192 s. ISBN 91-27-06283-X.

Vad är egentligen etnologi? Hur många av oss har inte stått framför en grupp nybörjarstudenter och försökt förklara vad vårt ämne egentligen handlar om? Etnologer kan syssla med vad som helst, använda sig av en mångfald av metoder och material, men ändå inte hur som helst, säger vi. Det gäller att ha det rätta perspektivet, den rätta "blicken", att tänka som en etnolog, förtydligar vi i ett fåfängt försök att fånga in ämnesidentiteten och ändå upprätthålla bilden av mångfald.

För alla oss kommer nu Billy Ehn och Orvar Löfgren

till hjälp med boken *Vardagslivets etnologi*, tänkt som lärobok, något att sticka i händerna på grundstudenterna när de närmar sig vårt ämne. Ambitionen är att "ge vår personliga bild av etnologiska forskningsområden och arbetssätt utan att blunda för ämnets skiftande karaktär", skriver de båda förf. i inledningen (s. 10). Boken består av två delvis fristående delar: "Ett ämne väljer väg", där Orvar Löfgren ger sin bild av ämneshistorien och "Närhet och avstånd", där Billy Ehn reflekterar över den etnologiska forskningspraktiken.

Ett ämne väljer väg

På flyhänt löfgrenskt manér skissas ämneshistorien i bokens första del. Här säger sig Löfgren vilja visa "hur ett ämne som etnologin utvecklas i ett samspel mellan spelreglerna i det lilla akademiska samhället och intressen i den större världen" (s. 14). Men det är primärt det förstnämnda förf. intresserat sig för; den etnologiska institutionens "mikroklimat" och den prägling till etnologiskt sinne som skapas genom tysta spelregler, kafferummets och seminarierummets "dolda läroplaner" (s. 14). Mera sällan skymtar "den stora världen".

Inriktningen på "den lilla världen" har stora förtjänster. På ett lyhört och förstälseinriktat sätt försöker förf. tränga in i tänkesätt hos generationer av etnologer och göra detta begripligt för eftervärlden. Det är en generös och sympatisk beskrivning och ett medvetet försök att driva bort tontstämpeln från karteraren och insamlingsentusiasten. Alla skall visas tillbörlig respekt, tycks Löfgren hävda. Även om löjets skimmer kanske inte helt är borttvättat från "kistforskaren" och "gryfsologen" (s. 38), gjorde de ändå alla så gott de kunde i enlighet med sin tids spelregler och förstälseramar.

Det är också ett försök att komma ifrån den beskrivning av etnologin som styrd av ständiga paradigmskiften, där ism mekaniskt följer på ism, som delvis präglat tidigare ämneshistorier. Här är det inte paradigmen som styr framställningen. Här är det vardagsetnologen som står i centrum styrd av de spelregler som gäller i den lilla världen. Och ur detta perspektiv framstår skolbildningarna sällan renodlade, olika perspektiv fortlever jämsides. Redan de tidiga folklivsforskarna var ofta eklektiker, hävdar förf. Den stora världens skeenden silar bara fläckvis in genom de etnologiska fönsterrutorna.

Men samtidigt som betoningen på "inifrån-perspektivet" på många sätt är sympatiskt innebär det också att